

Misrekeningen van een bezetter

De radicalisering van de Libanese sji'ieten

In *The Battle for South Lebanon* behandelt de arabist en diplomaat Ferdinand Smit een cruciale periode van de Libanese geschiedenis, 1982-85, waarin een deel van de sji'itische bevolking plotseling radicaliseerde. Smit, die in februari tijdens een reis door Mali onder tragische omstandigheden om het leven kwam, promoveerde op 19 juni postuum aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Zijn co-promotor en vriend Koos van Dam, arabist en op dit moment ambassadeur in Duitsland, nam de verdediging op zich. Bij uitgeverij Bulaq verscheen een handelseditie van het proefschrift. Een gesprek met Koos van Dam.

door Stefanie Verlage en Jurgen Maas

Op 16 oktober 1983, één jaar na de invasie van Libanon, beging de Israëlische bezettingsmacht een beslissende provocatie die tot een definitieve breuk met de sji'itische bevolking van Zuid-Libanon zou leiden. Een Israëlisch militair konvooi haalde zich de woede van een sji'itische menigte op de hals, toen het in Nabatiyye de viering van *Asjoera*, het heiligste religieuze feest binnen de sji'itische islam waarin de martelaarsdood van Imam Hussein wordt herdacht, verstoorde. Ze baande zich met geweld een weg door de menigte. In de chaos die daarop volgde werden twee sji'ieten door Israëlische soldaten doodgeschoten en raakten er vijftien gewond. Zelfs de gematigde sjeik Mehdi Shams ad-Din, hoofd van de Hoge Sji'itische Raad in Beiroet, riep direct na dit incident op tot burgerlijk verzet en waarschuwde diegenen die met Israël samenwerkten, dat 'zij in de hel zouden branden'.

In de bespreking van dit incident in *The Battle for South Lebanon* haalt Ferdinand Smit een citaat aan dat Fouad Ajami in *The Vanished Imam – Musa al Sadr and the Shia of Lebanon* (I.B. Tauris 1986) optekende. Een Zuid-

Libanese sji'iet waarschuwde Israël toentertijd: "Do not join those who murdered Husayn, because if you bring the Shi'ites to identify you with the history of their suffering, the enmity that will be directed at you will have no bound and no limits." Israël heeft deze waarschuwing niet ter harte genomen, zoveel is na achttien jaar bezetting en de overhaaste Israëlische terugtrekking in mei dit jaar wel duidelijk.

Smit geeft in de eerste hoofdstukken van zijn proefschrift een overzicht van de geschiedenis en de doctrine van het sji'isme in het algemeen en de sji'itische gemeenschap in Libanon in het bijzonder. Hij beschrijft daarin de opmerkelijke politisering van de traditioneel quietistische Libanese sji'itische gemeenschap in de jaren zestig en zeventig onder het leiderschap van Musa al-Sadr – een periode die Smit kenschetst als 'gematigd evolutionisme' – en hij beschrijft de factoren die uiteindelijk zouden leiden tot het militante radicalisme van Hezbollah in de jaren tachtig. Daarbij gaat hij ook in op het debat binnen de sji'itische gemeenschap, de relatie Syrië-Iran, de driehoeksverhouding Syrië-Libanon-Israël, de binnenlandse politieke ontwikkelingen in Libanon en de internationale, voornamelijk Amerikaanse, initiatieven om een einde te maken aan de Libanese burgeroorlog.

"Ferdinand Smit constateerde uit eigen waarneming dat er aan het begin van zijn eerste plaatsing als UNIFIL-officier in 1983 nog nauwelijks sprake was van radicalisme. Bij zijn derde plaatsing in 1985 was Hezbollah plotseling enorm opgekomen. Dat was opmerkelijk", zegt Koos van Dam.

De centrale these van Smit is dat de radicalisering niet alleen het gevolg was van Iraanse steun en de invloed van de revolutie in Iran – die had natuurlijk ideologisch, financieel en militair invloed – maar vooral van het wrede karakter van de Israëlische bezetting. Als de Israëlische invasie in 1982 en vervolgens de Israëlische bezetting, die tot een spiraal van geweld leidde, er niet waren geweest, dan was een groot deel van de Libanese sji'ieten niet geradicaliseerd en was Hezbollah nooit een beweging van betekenis geworden.

Van Dam vindt niet dat deze stelling nogal voor de hand ligt. "Zeker niet. In het Westen

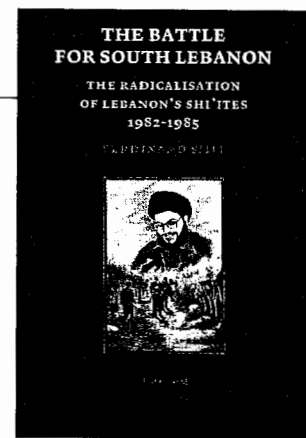
bestond grote angst dat de islamitische revolutie in Iran zou overwaaien naar andere landen. Men was bang voor een radicalisering van de moslims, en met name van de sji'itische minderheden. Dat is, behalve in Libanon, nergens op die schaal gebeurd."

In zijn eerste hoofdstukken heeft Smit vooral gebruik gemaakt van secundaire literatuur. Hij leunt daarbij sterk op het volumineuze werk van Andreas Rieck, *Die Schiiten und der Kampf um den Libanon* (Hamburg 1989). Het is daarnaast jammer dat het uitstekende boek van Stephan Rosiny, *Islamismus bei den Schiiten im Libanon* (Berlin 1996), blijkbaar aan zijn aandacht is ontsnapt.

De kracht van het proefschrift ligt dan ook vooral in de laatste drie hoofdstukken. Daarin komt hij regelmatig met persoonlijke observaties en informatie 'van binnenuit'. Haast beklemmend zijn daarbij de beschrijvingen van ontmoetingen die Smit bijwoonde met Zuid-Libanese *mukhtars*, dorpschoude, die door de Israëli's bij elkaar waren geroepen en op wiens medewerking zij rekenden, maar die alleen maar waren komen opdagen om te pleiten voor de vrijlating van dorpelingen die in het beruchte gevangenenkamp Ansar zaten.

Zoals Smit zelf in zijn inleiding aangeeft, is secundaire literatuur over Hezbollah schaars en wordt die gedomineerd door Israëlische en buitenlandse auteurs die Israëlische bronnen gebruiken die hun observaties vaak kleuren. Voor zijn analyse maakt Smit daarom veel gebruik van zelf afgenomen interviews, van UNIFIL-observaties, van de archieven van de Nederlandse ambassades in Tel Aviv, Beirut en Damascus, en van VN- en NAVO-bronnen. Materiaal dat inzichten oplevert die niet altijd nieuw zijn, maar *The Battle for Lebanon* wel onderscheidt van de meeste andere publicaties. Een veelzeggend detail hierbij is een door Smit aangehaalde NAVO-publicatie waarin gesproken wordt over de 'unpredictable emotional state of the Shi'ite mind'.

De door Smit aangeboorde bronnen leveren zeer tastbaar het beeld op dat veel Israëlische beleidsmakers er te lang van uit zijn gegaan een partner te hebben gevonden in de sji'itische gemeenschap. Aanvankelijk genoten de Israëlische troepen in Zuid-Libanon ook aan-

zienlijke steun van de sji'ieten in het zuiden. De Amal-beweging was blij verlost te zijn van de Palestijnse overheersing. Maar toen ze beseftte dat die had plaats gemaakt voor een Israëlische bezetting en de snelle terugtocht waarop men hoopte dus uitbleef, veranderde die opstelling. Toch zag de Libanon-coördinator van het Israëlische ministerie van Defensie, Uri Lubrani, op dat moment nog niet het grote risico van een radicalisering van de sji'ieten. Sterker nog, terwijl veel jonge sji'ieten de gematigd evolutionistisch-activistische beweging ondertussen verruild hadden voor het radicale activisme om Zuid-Libanon te bevrijden van de Israëlische bezetting, zoals Smit schrijft, beweerde Lubrani dat zij juist terrein aan het verliezen waren.

Terecht besteedt Smit veel aandacht aan de desastreuze humanitaire gevolgen van de bezetting. En met gebruikmaking van Libanese kranten tekent Smit op heldere wijze de totstandkoming van de verschillende milities die zich in de loop der tijd aan de zijde van Israël schaarden, de organisatiestructuur en familiebanden van deze groeperingen, het aantal manschappen, en hoe zij uiteindelijk vanaf de Assemblée van het Verenigde Zuiden via een aantal mislukte tussenstappen overgingen in het Zuid-Libanon Leger (SLA). Het completeert Smits beschrijving van hoe de voortdurende Israëlische bezetting in verschillende fasen gematigde groeperingen verzwakte (met name de sji'itische Amal), en radicale groeperingen, zoals Islamitisch Amal en later Hezbollah, versterkte.

Ook volgens Van Dam is de meerwaarde van het proefschrift dat Smit allerlei bronnen van ambassades, van de NAVO, en van de VN heeft gebruikt, en dat hij dus zelf de radicalisering heeft waargenomen. "Dat laatste vormde ook de aanleiding tot het schrijven van het proefschrift. Dat hijzelf in diverse periodes zo'n enorm verschil heeft aangetroffen. Dat hij na zijn studie archeologie van het Midden-Oosten iets anders is gaan doen, kenmerkte hem. Bij hem stond juist de combinatie van wetenschap en praktijk voorop. Ergens alleen in een kamertje allerlei boeken bestuderen was lang niet voldoende voor hem. De meeste academici die iets beschrijven hebben het zelf

niet meegemaakt. "Mensen zouden kunnen denken dat hij daardoor bevooroordeeld was, maar hij was geen partij in het conflict. Hij stond als UNIFIL-officier juist tussen de partijen in. UNIFIL had natuurlijk ook als taak om er als een neutrale partij te opereren. Maar het werk werd haar door Israël niet makkelijk gemaakt. Ik heb UNIFIL-soldaten wel eens horen zeggen: 'wij zijn zeer neutraal', dat betekent natuurlijk wel iets. Maar dat zeiden ze met een zekere ironie.

"Wat betekent dat 'iets' dan?" Van Dam schiet in de lach. "Vanuit de Nederlandse visie betekende dat vaak dat ze juist niet neutraal waren. Iemand die zei 'zeer neutraal' te zijn was dat ook – vanuit het standpunt van de VN. Maar dit was niet de optiek van de Nederlandse publieke opinie."

In zijn proefschrift haalt Smit ook de toenmalige Nederlandse ambassadeur in Beiroet aan, Van Voorst tot Voorst, die in het Libanese tijdschrift *Monday Morning Magazine* had gezegd dat de verslechterde relatie met Israël een belangrijke reden is geweest voor de terugtrekking van het Nederlandse UNIFIL-contingent uit Libanon.

Het Israëlische doel van de invasie in 1982 was om het Palestijnse verzet in Libanon voorgoed uit te schakelen. Maar daarvoor kwam het sji'itische verzet in de plaats. De Israëlische invasie van Libanon in 1982 onder de naam 'Vrede voor Galilea' had in de woorden van wijlen Yitzhak Rabin 'de sji'itische geest uit de fles gelaten'. Toch bleven de Israëli's. Met name, schrijft Smit, om geen gezichtsverlies te lijden, en om een troefkaart te behouden. Van Dam: "De effectiviteit van de Israëlische bezetting is absoluut niet groot geweest. En uiteindelijk hebben ze zich versneld teruggetrokken. Dat heeft mij zeer verbaasd. Dat ze niet eens hun materieel meenamen. Ik begrijp dat niet. Ik moet eens om uitleg vragen bij een aantal militairen."

Smit heeft het niet kunnen laten om nog een epiloog aan zijn proefschrift toe te voegen, waarin hij op de actualiteit ingaat. Van Dam: "Smit was zeer accuraat. Het is niet voor niets dat hij zeer lang aan zijn proefschrift heeft gewerkt. Hij wilde het iedere keer weer aanvullen. Het is altijd heel verleidelijk bij een

onderwerp dat zo actueel is, actueler kon het haast niet, toch nog even naar de meest recente actualiteit te verwijzen."

Toch was het proefschrift drie jaar geleden al bijna af. "Maar vanwege zijn werk in Gaza als assistent van de Speciale Coördinator van de VN kon het nog niet verschijnen. En daar werd het hem ook niet gemakkelijk gemaakt. Er waren herhaaldelijk problemen en pesterijen bij de grensovergang Erez. Op een gegeven moment was het zo erg dat hij besloot om alleen nog maar in het weekend naar zijn huis in Jaffa te gaan."

Hij had toch een VN-paspoort? "Ja, ha, ha. Kijk naar de relatie tussen Israël en de VN. We hebben gezien hoe Israël zich gedroeg ten opzichte van UNIFIL. Ze liepen er gewoon overheen. We hebben het onlangs nog gezien met de Israëlische beschietingen van de VN in Zuid-Libanon. Men vond Ferdinand Smit erg pro-Palestijns. Ze vinden dat al snel. In ieder geval maakten ze het hem heel erg lastig. Om zijn werkzaamheden daar niet onnodig te belasten heeft hij gedacht er goed aan te doen om zijn promotie uit te stellen tot na zijn vertrek uit Gaza.

"Ik vind het belangrijk dat het proefschrift is verschenen. Ten eerste als eerbetoon. Ten tweede: het was klaar. In januari heb ik samen met zijn promotor Kees Versteeg bij hem thuis nog een gesprek gehad. Toen is gezegd: het is af, en vervolgens is de datum van 19 juni vastgesteld. Daarna is hij op reis gegaan."

Ferdinand Smit: *The Battle for South Lebanon: The Radicalisation of Lebanon's Shi'ites, 1982-1985* Amsterdam, Bulaq 2000, ISBN 90 5460 058 6, f 89,90